

РОЗРОБКА СТРУКТУРИ І ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ З ЕСТЕТИЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ ПРИМІЩЕНЬ

На основі власного науково-педагогічного досвіду розглядається проблема формування професійних умінь майбутніх педагогів у контексті їх естетичного наповнення.

Сучасні вимоги, що висувуються до поліпшення трудової, художньої освіти та естетичного виховання молоді, стали об'єктивною умовою переходу на більш високий рівень розвитку архітектури шкільних будівель, які повинні стати центром формування творчої особистості учнів. Важливою складовою частиною архітектурної споруди, яка впливає на людину, є інтер'єр. Шкільний інтер'єр організує поведінку школяра, впливає на його психічний настрій, формує естетичний смак і оцінки. Психологами доведено, що в процесі багаторазового і одноманітного звернення до спостереження естетичних об'єктів навчальних приміщень затушовуються їх естетичні властивості, емоційні процеси стають менш глибокими, виникає стереотипізація відношення й оцінки об'єкта. У той же час багаторазове сприйняття об'єкта, не байдужого людині, не викликає у неї відчуття нудьги, одноманітності ситуації. Тому важливим принципом виховного впливу на особистість учня естетики шкільного інтер'єру повинен стати принцип творчого й естетично змістовного включення учня в процес його оздоблення. Естетична організація шкільних приміщень сполучає професійно виконані твори з результатами повсякденної діяльності колективу учнів і вчителів. Тому підготовку майбутніх учителів до естетичної організації шкільних приміщень ми розглядаємо як невід'ємну частину професійної підготовки спеціалістів.

У процесі розробки апарата діагностики рівня готовності майбутніх учителів трудового навчання до створення естетичного середовища в шкільних приміщеннях нами висунуто професійно-процесуальні критерії готовності, які покликані відбити якість, доцільність, оригінальність використання теоретичних знань на практиці; характер засвоєності і інтеграції знань, умінь і навичок; ступінь професіоналізму студента в естетико-педагогічній діяльності. Одним із показників цієї групи критеріїв виступає сформованість умінь і навичок з організації навчально-виховної діяльності по естетизації шкільних приміщень

Для того, щоб визначити, сукупність яких якостей, властивостей, характеристик визначає професійну готовність учителя до означеної діяльності, необхідно знати реальну структуру загальної педагогічної діяльності вчителя.

Діяльність педагога, як і будь-який інший вид діяльності, включає в себе ті основні компоненти, які описуються у загальній теорії діяльності. За визначенням О.М.Леонтьєва, "людська діяльність не існує інакше, як у формі дій або ланцюга дій..." [2:104]. Дія розглядається як процес підпорядкований усвідомленій, суб'єктивно визначеній меті. А.І.Щербаков стверджує, що дії суб'єкта праці виступають як "динамічні, психологічні утворення, які детермінуються перспективними і оперативними цілями, соціальними зв'язками й ставленням до дійсності" [10:7].

У світлі концепції загальної будови діяльності О.М.Леонтьєва, В.Г.Боброва та Н.Н.Кузьмін дають три різні визначення вміння, що характеризують три рівня його розвитку:

- це процес, це окрема діяльність, що входить у склад спеціальної діяльності людини;
- це складне, стає утворення, сплав системи знань і навичок, це засіб діяльності людини;
- це психічна властивість особистості, це внутрішня здатність найбільш успішного виконання діяльності [9:8].

Л.Б.Ітельсон розглядає вміння не як просте повторення минулого досвіду, а як перенос дій у змінні умови. Звідси виступають характерні особливості вміння як процесу: навмисність здійснення дій; єдність інтелектуальних, перцептивних і практичних дій; нестереотипне, творче використання знань; узагальненість.

Майбутній учитель у процесі навчання повинен оволодіти низкою педагогічних умінь, які Л.Ф.Спірін розглядає як складне психологічне утворення, що об'єднує професійно-значущі особистісні якості й навички з розумовими й практичними діями, які забезпечують успіх у навчально-виховній діяльності [7:74]. О.О.Абдуліна під педагогічними вміннями розуміє володіння засобами й прийомами навчання та виховання, що базуються на усвідомленому використанні психолого-педагогічних і методичних знань.

Виділяючи основні напрями в роботі вчителя-вихователя, О.О.Абдуліна дає наступну класифікацію вмінь:

- вміння організації навчального процесу й керівництва діяльністю школярів;
- вміння організації виховної роботи з учнями і керівництва їх самовихованням;
- вміння вести політико-просвітницьку роботу серед населення і пропагувати педагогічні знання;
- вміння вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду, аналізу й узагальнення власного досвіду;
- вміння й навички в галузі самоосвітньої роботи [1:81].

Виходячи з аналізу структури, напрямів і етапів реально існуючої професійної діяльності вчителя, Н.В.Кузьміна виявила компоненти загальної структури цієї діяльності: конструктивна, комунікативна і організаційна діяльність, які зумовили для деяких авторів і класифікацію вмінь. Наприклад, С.І.Кісельгоф дає доволі великий перелік умінь, групує їх за видами: конструктивні, організаційні, комунікативні.

В.Г.Боброва та Н.Н.Кузьмін вважають, що при визначенні змісту педагогічних умінь необхідно виходити з аналізу самої діяльності вчителя і виявлення тих базових умінь, які визначають готовність учителя виконувати

свої функції на високому професійному рівні, який забезпечує успішне вирішення основних навчально-виховних задач. Тому вони виділяють **спеціальні вміння**, які витікають із природи певної навчальної дисципліни, необхідні для більш глибокого вивчення наук своєї спеціальності; **загальні професійно-педагогічні вміння**, які поділяються на основні (дидактичні, психологічні, організаційні, суспільно-політичні, просвітницькі) та додаткові (практичні, спортивні, художні); **особистісні вміння**, серед яких виділяються якості особистості майбутнього вчителя (емоційно-моральні, вольові, інтелектуальні) та педагогічні здібності (дидактичні, комунікативні, організаційні, експресивні) [9:18].

Сучасну точку зору на педагогічні вміння висловлює В.М.Миндикану, наголошуючи, що в умовах зміни вимог до характеру знань і умінь, швидкого зростання наукової інформації, перебудови змісту й методів навчання в цілому, формування технології навчання, розвитку творчих засад важливого значення набуває “не стільки озброєння вчителя знаннями й формування умінь педагогічної діяльності, скільки методика виконання дій, тобто технологія реалізації цих знань і умінь на практиці” [4:101].

Професійна діяльність педагога, з точки зору В.А.Сластьоніна, може бути розкрита не менш як на трьох рівнях аналізу. Соціально-педагогічний аналіз характеризує педагогічну діяльність як одну з надзвичайно важливих різновидів соціальної діяльності. Психолого-педагогічний аналіз, спрямований на визначення її структурних компонентів, розкриття тих особистісних факторів і внутрішніх механізмів, без яких неможливе здійснення педагогом своїх суспільних і професійних функцій. Конкретно-методичний аналіз, пов'язаний із самим змістом діяльності вчителя, із вичленовуванням тих знань, умінь і навичок, які повинні бути сформовані у педагога певної спеціальності [5:18]. У процесі підготовки майбутніх учителів трудового навчання до створення естетичного середовища в шкільних приміщеннях нами проведено конкретно-методичний аналіз діяльності педагога в означеному напрямі. Особливу увагу ми звернули на структуру і зміст необхідних умінь. У процесі визначення основного змісту естетико-педагогічних умінь, необхідних учителям трудового навчання для організації навчально-виховної діяльності з естетичного оздоблення навчальних приміщень, ми йшли двома шляхами. По-перше, на основі функціонального аналізу основних напрямів естетико-педагогічної діяльності по оздобленню шкільних приміщень виявили основні групи умінь, які складають базу, основу для ефективного виконання означеної діяльності. По-друге, виявили основний зміст професійних умінь по естетизації оточуючого середовища, що формуються у студентів інженерно-педагогічного факультету. Зміст їх обумовлено цілями підготовки майбутніх учителів трудового навчання до навчально-виховної діяльності з естетичної організації шкільних інтер'єрів.

Естетико-педагогічні вміння, як структурні утворення особистості, що об'єднують професійні знання і навички зі складними розумовими й практичними діями, формуються у діяльності, яка моделює реальну діяльність вчителя. Для ефективного керування підготовкою студентів до створення естетичного середовища в шкільних приміщеннях нами виділено обов'язковий мінімум типових і нестандартних професійних задач, що складають специфіку означеної діяльності, і перетворено їх у задачі навчальні.

Реалізація цих задач під час навчально-виховного процесу на інженерно-педагогічному факультеті перетворює теоретичні знання в інструмент професійної діяльності вчителя трудового навчання по естетизації шкільних приміщень, озброює студентів естетико-педагогічними вміннями, формування й функціонування яких здійснюється на основі практичного досвіду, представленого у знаннях і навичках. Продуктивність цього процесу залежала від особистісних характеристик студентів та від системи професійної підготовки майбутнього вчителя. Причому, ця підготовка велась не за окремим планом, а виступала органічною складовою частиною педагогічного процесу на факультеті. Тобто формування умінь з естетико-педагогічної діяльності відбувалося в процесі активної участі студентів у лабораторних, семінарських, практичних заняттях та позааудиторних заходах; апробація умінь і навичок відбувалася в процесі проходження технологічних, педагогічних (беззвідних та планових) практик у школі, професійно-технічних училищах, позашкільних навчальних закладах.

С.Д.Максименко та О.М.Пелех формулюють загальні положення, що мають методологічне значення у теоретичному аналізі проблем готовності випускника вищого педагогічного навчального закладу до педагогічної діяльності. По-перше, цілі, зміст, форми, методи й засоби професійно-педагогічної діяльності виробляються в процесі громадсько-педагогічної практики. “Виконувати вчителем професійні функції визначаються тими завданнями, які суспільство ставить перед школою”, - наголошують дослідники [3:69]. Успішність виконання цих функцій учителем залежить від повноти оволодіння ним змістом і формами педагогічної діяльності. По-друге, предметом позачергової професійної уваги вчителя є організація активної діяльності учнів, аналогічної до тієї, у процесі якої виробляється соціальний досвід людства. Ця “надзадача” педагогічного процесу, що відповідає принципу діяльності, визначає “зміст тих різноманітних функцій, які повинен здійснювати шкільний педагог”. По-третє, в основі діяльносної структури педагогічної діяльності лежать центральні і системоутворюючі відношення “вчитель – учні”. Предметна діяльність і спілкування (“суб'єкт – об'єктні” і “суб'єкт – суб'єктні” відношення) є двома фундаментальними сторонами людського буття (за Б.Ф.Ломовим). Специфічною особливістю вчительської діяльності виступає те, що педагог є учасником і організатором взаємодії та комунікації у системі “вчитель – учні” [3:70].

Діяльність учителя Ю.Н.Кулюткін та Г.С.Сухобська також розглядають як процес рефлексивного управління “іншою” (учнівською) діяльністю, центральною ланкою якого є постановка учня в позицію активного суб'єкта своєї власної навчально-трудова діяльності.

Необхідною умовою ефективного функціонування механізмів педагогічного процесу (відносин в системах “педагог – учні”, “вчитель – учень”, “педагог – батьки”) є комунікативні вміння вчителя, які впливають на якість навчально-виховної роботи вчителя по естетизації шкільного середовища. Критеріями сформованості

комунікативних умінь у діяльності по створенню естетичного середовища в шкільних приміщеннях ми виділили: вміння керувати спілкуванням учнів з приводу естетики оточуючого середовища; вміння розуміти естетичні почуття і емоції, мотиви й інтереси, що розкриваються у спілкуванні в процесі діяльності по естетизації шкільних приміщень.

Комунікативні вміння органічно пов'язані з організаційними. На практиці вони значною мірою перетинаються і взаємообумовлюються. Ю.М.Смельянов, Л.Д.Кудряшова, Л.І.Уманський, Б.О.Федоришин розуміють під організаційними вміннями вміння впливати на людей з метою успішного вирішення ними певних задач, вміння оперативно розбиратися у ситуаціях, що склалися, вміння спрямовувати взаємодію людей у необхідне русло.

У дослідженнях О.О.Абдуліної, організаційно-педагогічні вміння вчителя розглядаються у більш широкому плані. Вона відмічає, що виконання основних соціальних і професійних функцій вчителя охоплює такі види діяльності, як навчальна робота, пропаганда педагогічних знань серед населення, вивчення і узагальнення педагогічного досвіду, аналіз власної діяльності, організація самоосвіти.

У процесі навчальної, позааудиторної (участь у організації і проведенні заходів естетико-педагогічного спрямування), суспільно корисної (естетична організація навчальних приміщень та впорядкування території інженерно-педагогічного факультету) діяльності, проходження педагогічної практики у студентів формуються організаторські вміння, які відбиваються у стилі і засобах керування колективом учнів у процесі естетизації шкільних приміщень. До них відносимо вміння використовувати різноманітні організаційні форми, методи і прийоми навчально-виховної діяльності по створенню естетичного середовища в шкільних приміщеннях, залучення учнів до сприйняття естетичних об'єктів довкілля, до висловлювання своєї естетичної оцінки, обґрунтування естетичних суджень, до виявлення естетичних здібностей через естетичну діяльність; вміння регулювати й контролювати процес естетичної діяльності учнів у відповідності з виховними задачами у конкретній педагогічній ситуації.

Проголосивши головним призначенням системи підготовки вчителя –формування системи компонентів особистості студента, необхідних для ефективного формування особистості школяра, С.М.Глазачев і В.С.Льбін визначили вміння, якими повинен володіти майбутній учитель. Стрижневими, системоутворюючими вміннями, на думку вчених, є вміння вивчати особистість і колектив, ставити конкретні задачі їх розвитку на певних етапах навчально-виховного процесу; вміння відбирати, конструювати і реалізовувати систему засобів, необхідну і достатню для розвитку всіх школярів; виміряти досягнуті результати розвитку особистості; знаходити причину невідповідності між досягнутими та поставленими цілями. Аналіз змісту, форм, структури діяльності вчителя трудового навчання по створенню естетичного середовища в шкільних приміщеннях дозволив виділити коло аналітичних, проектувальних і конструктивних умінь, якими він повинен володіти.

Серед аналітичних виділяємо вміння аналізувати задачі естетичного, трудового, морального виховання, які можна реалізувати в процесі створення естетичного середовища в шкільних приміщеннях; аналізувати навчальний матеріал з креслення, трудового навчання, основ дизайну і виявляти в його змісті естетичні елементи; сприймати, аналізувати і естетично оцінювати об'єкти оточуючого середовища, аналізувати естетичну діяльність дітей, її можливості у формуванні естетичної свідомості, виявляти її позитивні моменти та недоліки й помилки. Проектувальні вміння спрямовано на визначення шляхів залучення учнів до розробки і реалізації проектів комплексної естетичної організації шкільних інтер'єрів, теоретичне обґрунтування й відбір засобів, методів і організаційних форм означеної діяльності. Конструктивні вміння реалізуються в процесі відбору навчального і додаткового матеріалу для естетичного і трудового виховання учнів з урахуванням їх віку, індивідуальних якостей, здібностей, нахилів та рівнів сформованості естетичної свідомості, у процесі планування роботи по здійсненню керівництва навчально-виховною діяльністю молоді по естетизації довкілля.

Аналіз практики сучасної школи показав, що недостатня увага приділяється дослідженню особистості школяра. Між тим, як наголошують Б.А. Грицюк, С.В. Домбровський, Р.П. Скульський, вона конче потрібна при вирішенні наступних задач:

- виявлення індивідуальних особливостей учнів та їх врахування в процесі навчання й виховання;
- здійснення педагогічного діагностування й прогнозування;
- визначення кінцевих результатів навчально-виховної роботи, її педагогічної ефективності;
- оптимізації педагогічного процесу, його вдосконалення та ін [6:25] .

У багатьох своїх працях цю ж думку підкреслював В.О.Сухомлинський: “Наукове дослідження особи дитини – одна з головних умов наукового керівництва школою, педагогічним колективом... . Без знання дитини немає школи, немає виховання, немає справжнього педагога і педагогічного колективу...” [8:471].

Виходячи з вище перерахованого, виникає необхідність увести компонент готовності до науково-дослідної діяльності до структури педагогічної моделі готовності вчителя трудового навчання до створення естетичного середовища в шкільних приміщеннях. Вже з першого курсу формуємо у студентів технічні вміння: вміння користуватися бібліографічними, вказівними, довідковими каталогами в процесі пошуку літератури з мистецтвознавства, естетики, дизайну, педагогіки; уміння цитувати першоджерела; уміння складати креслення, схеми, таблиці, графіки; уміння оформлювати звіт про пошуково-дослідну роботу. Написання курсових і дипломних робіт, участь у науково-дослідних гуртках сприяє формуванню й реалізації методичних умінь. Студенти оволодівають методикою організації дослідження рівня сформованості в учнів естетичного ставлення до архітектурно-предметного середовища: визначають мету, задачі дослідження, висувають гіпотези, обирають форми й методи проведення експериментальної роботи тощо.

В.П.Струманський особливу увагу надає формуванню перетворюючо-практичних умінь спеціалістів, які виявляються у конкретній виробничій практиці, раціоналізаторській, інженерно-конструкторській, пошуково-творчій діяльності. Крім вище перерахованих умінь, основу майстерності майбутніх учителів трудового навчання у предметно-перетворюючій діяльності по естетизації шкільних приміщень складають художні вміння, віднесені В.Г.Бобровою і Н.Н.Кузьмінім до додаткових. На нашу думку, основними для вчителів трудового навчання є вміння організувати суспільно-корисну працю учнів; очолити один із гуртків прикладного характеру; виготовляти наочні посібники, обладнання, пристрої, устаткування; організувати заняття учнів декоративно-прикладним мистецтвом.

У процесі проведення занять з основ художнього конструювання, художньої обробки матеріалів, практикуму в навчальних майстернях реалізуються вміння у предметно-перетворюючій діяльності, які включають в себе: огляд теоретичних знань, пов'язаних із задачею розробки та виготовлення естетично-утилітарного об'єкта; виділення властивостей і якостей предмета, які відповідають його функціональному призначенню та естетичним вимогам; визначення технології виготовлення предмета; здійснення системи перетворень, що ведуть до вирішення поставленої задачі; контроль результатів. Аналіз доцільності і обґрунтованості вибору матеріалу, фактури, оздоблення, технології виготовлення виробу, визначення естетичних якостей готового об'єкта дає можливість робити висновки про ступінь майстерності студентів у предметно-перетворюючій діяльності. У створеному предметі матеріальні властивості сформовані студентом таким чином, що відтворюють його поняття про доцільність і красу цього предмета та відбивають духовний світ особистості. На заняттях зі спецкурсу "Основи естетики шкільного інтер'єру" формуються навички з естетичної оцінки предметно-просторового середовища, вміння з розробки і реалізації проектів комплексної естетизації навчальних приміщень. При цьому формуються вміння застосовувати як індивідуальні, так і групові та колективні форми роботи з учнями. Студенти навчаються використовувати естетику шкільного інтер'єру як засіб педагогічного впливу на учнів, як засіб їх формування й розвитку, як засіб естетичного, трудового, морального, національного виховання молоді.

Таким чином, група професійно-процесуальних критеріїв, виділених у процесі дослідження, дозволяє контролювати ступінь сформованості професійно-педагогічних умінь майбутніх учителів трудового навчання у навчально-виховній діяльності по естетизації оточуючого середовища; виявляти здібність студентів діяти у відповідності із задачами освіти, виховання й розвитку молоді. У реальній і змодельованій діяльності (викладацькій, виховній, науково-дослідній) розкривається доцільність і продуктивність оперування набутими вміннями й навичками (комунікативними, організаційними, конструктивними, аналітичними, проектувальними, дослідницькими, практичними, художніми). Ефективність застосування студентом системи умінь і навичок у ході педагогічної практики характеризує рівень його професійної підготовки до створення естетичного середовища в шкільних приміщеннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдуллина О.А. Проблема педагогических умений в теории и практике высшего педагогического образования //Советская педагогика. - 1976. - №1. - С.76-83.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.- М., 1975. - 584с.
3. Максименко С.Д., Пелех О.М. Фахівця потрібно моделювати //Рідна школа. - 1994. - № 3-4. - С.68-72.
4. Мындыкану В.М. Педагогическая техника и мастерство учителя /Под ред. В.А.Сластенина.- Кишинев, 1991.- 200с.
5. Профессиональная подготовка учителя в системе высшего педагогического образования.: Межвузовск. сборн. научн. трудов /Под ред. В.А.Сластенина.-М., 1982.- 180с.
6. Совершенствование профессиональной подготовки будущих учителей /Б.Грицюк, Р.Скульский, С.Домбровский. - Львов, 1990.- 148с.
7. Спирин Л.Ф. Формирование профессионально-педагогических умений учителя-воспитателя.- Ярославль, 1976. - 124с.
8. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические произведения в 6т. – М., 1981. - Т.4. - 532с.
9. Формирование профессионально-педагогических умений у студентов педвузов: Сборник научн. трудов. - Воронеж, 1981.- 97с.
10. Проблемы совершенствования системы психолого-педагогической подготовки учителя. – Л., 1980.- 296с.

Матеріал надійшов до редакції 19.09.2000 р.

Дубовик Л.П. Разработка структуры и содержания профессиональных умений будущих учителей трудового обучения по эстетизации учебных помещений.

На основании собственного научно-педагогического опыта рассматривается проблема формирования профессиональных умений будущих педагогов в контексте их эстетической наполненности.

Dubovyk L.P. Elaboration of Structure and Content of Future Labor Training Teachers' Professional Skills in Aesthetization of Educational Premises.

On the basis of scientific and pedagogical experience the author considers the problem of formation of future teachers' skills in the context of its aesthetic filling.